

Сіденко В.Р., д.е.н.

Інститут економічного прогнозування НАН України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті аналізуються основні чинники формування євроінтеграційної стратегії України, виходячи з майбутніх змін у співвідношенні сил на світовій економічній арені та реально існуючого потенціалу країни. Робиться висновок, що реалізація євроінтеграційної моделі розвитку можлива лише за умови проведення в Україні істотних інституційних і структурних реформ, які зроблять країну здатною до ефективної конкуренції в рамках відкритого економічного середовища в тих секторах, які визнають майбутнє світової економіки.

Головним вектором входження України в систему світового господарства після ухвалення Указом Президента України від 11 червня 1998 р. Стратегії інтеграції України до Європейського союзу став саме цей напрямок [1]. Проте його реалізація стикається з численними труднощами, адже залишаються питання щодо алгоритму практичної реалізації цього вектора та його співвідношення з іншими регіональними напрямками зовнішньоекономічного розвитку, з участю України в глобальних економічних процесах.

Необхідно врахувати, що будь-яка стратегія інтеграційного розвитку є реальною лише при дотриманні певних принципових умов, об'єктивній оцінці комплексу чинників, які визначають:

- економічне і політичне значення для країни того чи іншого вектора, виходячи передусім не з поточних кон'юнктурних інтересів, а зі стратегічно значущих передбачень змін у співвідношенні сил на світовій економічній арені на перспективу 15–20 і навіть більше років;
- реальність здійснення пріоритетного розвитку за цим вектором, виходячи з реально існуючого рівня розвитку та досягнутої інтернаціоналізації економіки країни та її потенціалу, у тому числі потенціалу зміни потужних інерційних процесів гео економічної орієнтації (що, як правило, потребує величезних коштів на структурну переорієнтацію).

Перспективи гео економічної конфігурації в світлі євроінтеграційної стратегії України. Визначений для України головний пріоритет – інтеграція в структури Європейського Союзу – не позбавляє необхідності *дотримання стратегічного балансу між європейським вектором та іншими важливими векторами зовнішньоекономічного розвитку*, і переду-

сім – знаходження правильного балансу стосовно геостратегічного трикутника “США – Європейський союз – Росія”. Причому вже сьогодні можна передбачати перетворення цього трикутника на чотирикутник – за рахунок приєднання до нього Китаю¹. Необхідно враховувати також геоекономічну роль Японії як одного з трьох найпотужніших на сьогодні центрів економічної сили.

Безумовно, за багатьма параметрами ЄС на сьогодні є найбільшим та найефективнішим інтеграційним формуванням у світі, що власне і визначає його стратегічне значення для України. Водночас, за питомою вагою в світовій торгівлі та рівнем відхилення торговельних потоків всередину регіонального угруповання² ЄС вже сьогодні має за серйозного конкурента Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво (АПЕК), потужність якого стрімко зростає (табл. 1).

Таблиця 1

Потенціал найпотужніших регіональних інтеграційних угруповань та торговельних блоків

Інтеграційні об'єднання, і торговельні блоки	Частка сукупного експорту блоку у світовій торгівлі, %				Частка експорту всередині блоку в сукупному експорті, %			
	1970	1980	1990	1998	1970	1980	1990	1998
Європейський союз (ЄС)	45,6	41,0	44,1	35,5	59,5	60,8	65,9	55,2
Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво (АПЕК)	35,3	33,7	38,9	45,3	57,9	57,9	68,5	69,7
Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА)	21,7	16,6	16,2	18,4	36,0	33,6	41,4	51,7
Південний спільний ринок (МЕРКОСУР)	1,7	1,6	1,4	1,5	9,4	11,6	8,9	25,1
Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)	2,2	3,9	4,3	6,1	22,3	17,2	18,9	20,4

Джерело: [2, р. 327–328].

¹ Є всі підстави передбачати, що неминуче загострення глобальної економічної конкуренції між Китаєм та США об'єктивно підштовхуватиме Китай до стратегічного союзу з Росією, яка є носієм високотехнологічних знань в окремих важливих секторах. Росія, в свою чергу, зацікавлена в таких відносинах з Китаєм, як із країною з надзвичайно ємним ринком збуту та величезними валютними резервами, що можуть бути джерелом інвестування економіки Росії та її технологічної модернізації.

² Таке відхилення (“trade diversion”) вважається одним із критеріїв глибини інтеграційного процесу.

Разом з тим, вибудовуючи стратегію інтеграції в ЄС, слід уникнути помилки в оцінці відносного положення основних глобальних конкурентів у перспективі. Зокрема, важливим є питання, чи буде спроможним ЄС, перевантажений структурними і фінансовими проблемами, що впливають з його потреби внутрішньої інституційної реструктуризації³ одночасно із зовнішнім розширенням на схід, отримати першість в глобальному суперництві, з одного боку, зі США, а з іншого – в суперництві з величезним Азіатсько-тихоокеанським регіоном. При цьому відставання ЄС у темпах економічного росту та в галузі формування найновітніших секторів в економіці, яке виявилось вже в період 90-х рр. (табл. 2), може мати для Європи серйозні негативні наслідки.

Таблиця 2

Деякі показники високотехнологічного розвитку
світових економічних центрів

	Витрати на науку та дослідження у ВВП, % (1997 р. або остання доступна дата)	Обсяг високотехнологічного експорту на душу населення (дол. США) / його частка в експорті готових виробів, % ⁴ (1998 р.)		Обсяги роялті та ліцензійних платежів на душу населення, дол. США		Розповсюдження інформаційних технологій	
				надходження (1998 р.)	платежі (1998 р.)	кількість ПК на 1 тис. населення, (1998 р.)	хост-вузли Інтернет на 10 тис. населення (07.1999 р.)
Європейський союз	2,16 (2,14)*	827	18	61,7	78,9	234,6	188,09
США	2,63	632	33	136,3	41,8	458,6	1508,77
Японія	2,80	752	26	58,6	71,0	237,2	163,75
<u>Для порівняння</u> Україна	1,13***	12**	6**	0,06**	0,14**	13,8	4,56

* Дані по ЄС-11⁵, у дужках – оцінка автора по ЄС-15.

** Оцінка автора за даними Держкомстату України за 1998 рік.

*** Рівень сукупних витрат 2000 р., розрахованих за [4, с. 172, 328], у тому числі витрати держбюджету знаходилися на рівні 0,3 % ВВП.

Джерело: складено за даними Світового банку, Міжнародного телекомунікаційного союзу [2], Держкомстату України.

За таких умов стратегія і тактика інтеграції України в європейські структури має використовувати гнучкий алгоритм розвитку. У разі значного економічного успіху Росії, Китаю і в цілому регіону Східної Азії, та уповільнення

³ У відповідності до Ніццького договору, ухваленого в грудні 2000 р. [3].

⁴ До високотехнологічного експорту, згідно з міжнародною статистикою, належать експорт аерокосмічної галузі, комп'ютерної техніки, фармацевтичної продукції, наукових приладів, продукції електромашинобудування.

⁵ Зона євро, що до 1 січня 2001 р. включала Австрію, Бельгію, Іспанію, Ірландію, Італію, Люксембург, Нідерланди, Німеччину, Португалію, Фінляндію, Францію; з січня 2001 р. до неї приєдналася Греція, так що ЄС-11 перетворилася на ЄС-12.

темтів розвитку регіону ЄС, для України не повинні бути обмежені можливості ефективно розвивати свій східний вектор світогосподарських зв'язків.

Слід також враховувати, що стратегія інтеграції в структури Євросоюзу має *враховувати модель майбутнього ЄС*. Адже нинішня реформа інститутів ЄС на основі схвалених в грудні 2000 р. Ніщцького договору (що вніс зміни в установчі документи Євросоюзу) та Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу (яка юридично закріпила спільні цінності народів Союзу) означають істотні зміни в розвитку процесу інтеграції в ЄС.

Так, розширення сфери застосування процедури голосування в Союзі на основі кваліфікованої більшості безпосередньо впливатиме на формування єдиної зовнішньої, у тому числі єдиної торговельної політики ЄС, посилюючи роль великих держав – членів Євросоюзу. Є всі ознаки посилення дії принципу наднаціональності в організації діяльності ЄС. І Україні, з її чутливістю до питань незалежності, аж ніяк не можна не враховувати такі тенденції.

Міжнародна інтеграція та економічний потенціал України. Загальна теорія міжнародної економічної інтеграції ґрунтується на положенні, що успішна реалізація регіональної інтеграційної стратегії потребує дотримання двох умов – по суті, умов “економічної сумісності” країн, що інтегруються:

а) близькості рівнів розвитку та інтернаціоналізації економіки країн-партнерів;

б) наявності високорозвинених економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності країн, що інтегруються, інтенсивність яких всередині регіонального інтеграційного угруповання має бути вищою за інтенсивність зв'язків з іншими країнами чи групами країн.

У цьому аспекті для України виникають серйозні проблеми. По-перше, за рівнем ВВП на душу населення (який є найбільш узагальнюючим показником рівня економічного розвитку) Україна значно поступається не тільки найбільш розвиненим членам Євросоюзу, але й найбільш розвинутих країн-претендентів “першої хвилі” розширення (табл. 3). Рівень середньодушового ВВП України відносно нинішніх членів ЄС вимірюється показником 2,2–9,2 %, а при вимірюванні за паритетами купівельної спроможності валют (ПКС) – 8,5–22,4 відсотка. Стосовно ж країн-претендентів на членство в ЄС, які належать до “першої хвилі”, український рівень становить лише 8,2–29,2 %, а за ПКС – 17,8–41,5 відсотка.

З наведених вище даних випливає, що на сьогодні відставання України від країн-членів ЄС за рівнем економічного розвитку набагато перевищує ті порогові величини, які є допустимими для учасників інтеграційних об'єднань.

Таблиця 3

Співвідношення рівнів ВВП на душу населення в Україні,
країнах-членах ЄС та країнах-претендентах на членство в ЄС

Країна, група країн	Рівень ВВП на душу населення, дол.США (1998 р.)	Рівень України відносно ВВП на душу населення інших країн, %	Рівень ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, дол.США (1998 р.)	Рівень України відносно ВВП на душу населення за ПКС інших країн, %
Австрія	26830	3,7	23145	13,5
Бельгія	25380	3,9	23622	13,3
Греція	11740	8,3	13994	22,4
Велика Британія	21410	4,6	20314	15,4
Данія	33040	3,0	23855	13,1
Іспанія	14100	7,0	15960	19,6
Ірландія	18710	5,2	17991	17,4
Італія	20090	4,9	20365	15,4
Люксембург	45100	2,2	36703	8,5
Нідерланди	24780	4,0	22325	14,0
Німеччина	26570	3,7	22026	14,2
Португалія	10670	9,2	14569	21,5
Фінляндія	24280	4,0	20641	15,2
Франція	24210	4,0	21214	14,8
Швеція	25580	3,8	19848	15,8
ЄС-15	22223	4,4	20355	15,4
ЄС-11	22350	4,4	20440	15,3
Болгарія	1220	80,3	4683	66,8
Естонія	3360	29,2	7563	41,4
Кіпр	11920	8,2	17599	17,8
Латвія	2420	40,5	5777	54,2
Литва	2540	38,6	6283	49,8
Мальта	10100	9,7	22901	13,7
Польща	3910	25,1	7543	41,5
Румунія	1360	72,1	5572	56,2
Словацька Республіка	3700	26,5	9624	32,5
Словенія	9780	10,0	14400	21,7
Туреччина	3160	31,0	6594	47,5
Угорщина	4510	21,7	9832	31,8
Чеська Республіка	5150	19,0	12197	25,7
Україна	980	—	3130	—
Для порівняння Російська Федерація	2260	43,4	6180	50,6

Джерела: [2, р.10–12, 30–31]; розрахунки автора.

По-друге, для успішного розвитку міжнародного інтеграційного процесу необхідно, щоб цей процес ґрунтувався на високому рівні інтернаціоналізації економічних процесів, з одного боку, та на відповідних процесах пріоритетного розвитку взаємних економічних зв'язків – з іншого. Про існуючі в цьому аспекті для України проблеми свідчать дані табл. 4. Так, серед країн-членів ЄС, за даними Євростату⁶, взаємна торгівля складає 62,8 % їхньої зовнішньої торгівлі, причому в окремих країнах цей показник є вищим: у Португалії – 79,5 %, Бельгії і Люксембурзі – 73,8 %, Іспанії – 69,4 %, Австрії – 69,1 %, Данії і Нідерландах – 68,4 %, а мінімальний показник має Велика Британія – 55,5 відсотка.

З огляду на це важливою є геоекономічна орієнтація експортного потенціалу країни, що впливає, в свою чергу, з переважаючих типу, рівня та профілю міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів економічної діяльності. У цьому аспекті розвиток експорту України за останні роки показує його тенденцію до посилення орієнтації на країни, які знаходяться водночас як за межами СНД, так і за межами ЄС (рис. 1)⁷.

Нинішній “профіль” міжнародної конкурентоспроможності українських експортерів, що базується головним чином на ціновій конкуренції в сфері напівфабрикатів та взагалі продукції з невисокими рівнями доданої вартості⁸, технологічності, об'єктивно сприяє просуванню країни скоріше в бік “третього світу”, аніж регіональної інтеграції з країнами ЄС.

Водночас слід зазначити, що економічне зближення з Росією, яке виявилось в 2000 р., може, за певних умов, бути зовсім не альтернативою євроінтеграційному курсу України, а навпаки – чинником його розвитку⁹. У разі успішної реалізації проектів суто прагматичного співробітництва у високотехнологічних галузях можна сподіватися на істотне зростання потенціалу виходу (у тому числі й спільно з Росією) на західноєвропейські ринки високотехнологічних виробів і входження у відповідні системи міжнародної кооперації, що сформовані або формуються в рамках Євросоюзу.

⁶ Ці дані [5] відрізняються від наведених у табл. 1, які базуються на статистичній базі Світового банку.

⁷ Тенденція до збільшення частки Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (CEFTA) значною мірою зумовлена вступом до неї нових членів: з 1995 р. – Словенії, з 1997 р. – Румунії та з 1999 р. – Болгарії. Це відповідно зменшувало частку “інших країн”.

⁸ Питома вага мінеральних продуктів в експорті України в 2000 р. склала 9,59 %; неблагородних металів та виробів з них – 44,9 %, у тому числі чорних металів та виробів з них – 39,5 %; продукції агропромислового комплексу (включаючи продукцію харчової промисловості) – 9,05 %; текстилю і текстильних виробів – 3,7 відсотка. Загалом це складає 67,2 % експорту.

⁹ І. Бураковський та В. Білецький [див.: 11, с. 65] у зв'язку з українським вибором “ЄС чи СНД (Росія)” відзначали, що “за певних умов навіть зближення з СНД можна розглядати як рух до ЄС... Така ситуація матиме місце тоді, коли в межах СНД запроваджуватимуться загальновизнані правила та норми торговельної практики ГАТТ/СОТ і коли вона стане осередком цивілізованих правил економічної політики та стандартів”.

Таблиця 4

Деякі показники інтернаціоналізації економіки в Україні,
країнах-членах ЄС та країнах-претендентах на членство в ЄС (1998 р.)

Країна	Обсяг експорту на душу населення		Обсяг експорту по відношенню до ВВП, %	Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на душу населення		Річний обсяг ПІІ відносно валового утворення постійного капіталу / накопичений обсяг ПІІ відносно ВВП, %
	дол. США	рівень України відносно інших країн, %		дол. США	рівень України відносно інших країн, %	
Австрія	11750	3,0	42	564	2,7	9,6/11,3
Бельгія + Люксембург	18625	1,9	73	2225	0,7	40,6/61,7
Греція	1416	24,7	16	67	22,4	2,6/18,3
Велика Британія	6283	5,6	29	1077	1,4	25,7/23,3
Данія	11823	3,0	36	1267	1,2	18,5/17,4
Іспанія	4033	8,7	28	301	5,0	9,0/21,5
Ірландія	19392	1,8	80	2319	0,6	45,0/32,7
Італія	5384	6,5	27	53	28,3	1,4/8,8
Нідерланди	14273	2,5	56	2655	0,6	55,2/48,0
Німеччина	7603	4,6	27	258	5,8	5,1/9,3
Португалія	3462	10,1	31	280	5,4	10,1/20,8
Фінляндія	9733	3,6	40	2335	0,6	51,3/13,1
Франція	6584	5,3	27	502	3,0	11,0/11,7
Швеція	11588	3,0	44	2198	0,7	59,8/22,5
ЄС-15	7196	4,9	32	663	2,3	15,3/15,2
ЄС-11	7371	4,7	32	543	2,8	12,3/13,4
Болгарія	669	52,3	45	65	23,1	37,9/12,3
Естонія	2979	11,7	80	415	3,6	38,3/35,6
Кіпр				70	21,4	3,5/18,6
Латвія	1272	27,5	48	149	10,1	27,8/25,2
Литва	1371	25,5	47	250	6,0	35,4/15,2
Мальта				683	2,2	32,5/43,5
Польща	1121	31,2	26	164	9,1	15,8/15,1
Румунія	423	82,7	26	90	16,7	25,3/10,4
Словацька Республіка	2410	14,5	64	117	12,8	7,6/12,1
Словенія	5572	6,3	57	83	18,1	3,5/14,5
Туреччина	859	40,7	25	15	100,0	1,9/3,8
Угорщина	2540	13,8	50	202	7,4	18,3/33,2
Чеська Республіка	3292	10,6	60	264	5,7	17,5/26,1
Україна	350	–	40	15	–	8,8/6,6
Для порівняння Російська Федерація	597	58,6	32	19	78,9	5,6/5,0

Джерела: [2, р.214–216; 6, р. 306–331]; розрахунки автора на базі даних [2, р. 38–40, 244–246; 6, р. 283–287].

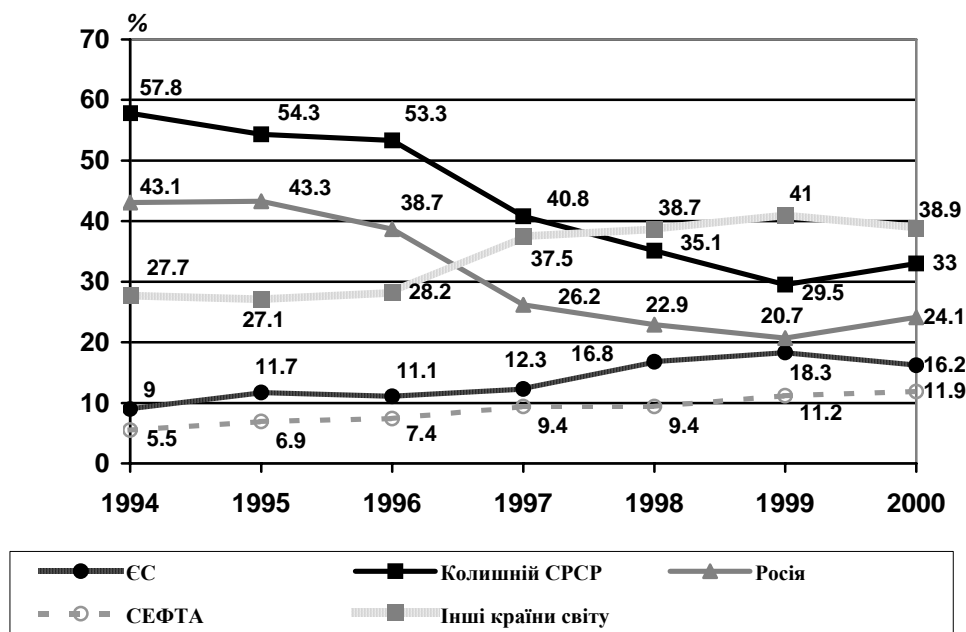

Рис. 1. Динаміка експорту товарів України в різні регіони світу

Інтеграція в структури ЄС в світлі рівня соціального розвитку України. Інтеграція економіки в структури ЄС – це не суто економічний, а соціально-економічний процес. Отже виникає питання *сумісності за соціальними параметрами розвитку*.

Індикатором глибини проблеми входження України в європейський соціальний простір є індекс людського розвитку (ІЛР), який складається в рамках Програми розвитку ООН (табл. 5). Україна за ним знаходиться на 78-му місці в світі з показником 0,744, тоді як країна з найнижчим рівнем ІЛР в ЄС – Португалія (з показником 0,864) посідає 28-е місце, а 12 з 15 країн входять до першої двадцятки (показники в діапазоні 0,903–0,928).

Значна розбіжність у рівнях соціальних стандартів буде виступати одним із основних факторів послаблення інтересу до України з боку нинішніх членів ЄС. Причому проблема тут не тільки в суто гуманітарних та етичних міркуваннях – адже гуманітарний капітал дедалі більше виявляє себе як провідний фактор міжнародної конкурентоспроможності в економіці, що глобалізується. І відставання за рівнем людського розвитку – це, врешті-решт, відставання стосовно здатності витримувати жорсткі умови міжнародної конкуренції – що прямо входить в коло критеріїв придатності країни до членства в Євросоюзі у відповідності з Копенгагенськими критеріями [9].

Таблиця 5

Індекси людського розвитку країн-членів ЄС,
країн-претендентів на членство в ЄС та України

Країна	Рівень ІЛР ПРООН	Показник ІЛР ПРООН	Місце країни у світі за ІЛР
Австрія	високий	0,908	16
Бельгія	високий	0,925	7
Греція	високий	0,875	25
Велика Британія	високий	0,918	10
Данія	високий	0,911	15
Іспанія	високий	0,899	21
Ірландія	високий	0,907	18
Італія	високий	0,903	19
Люксембург	високий	0,908	17
Нідерланди	високий	0,925	8
Німеччина	високий	0,911	14
Португалія	високий	0,864	28
Фінляндія	високий	0,917	11
Франція	високий	0,917	12
Швеція	високий	0,926	6
Болгарія	середній	0,772	60
Естонія	високий	0,801	46
Кіпр	високий	0,886	22
Латвія	середній	0,771	63
Литва	середній	0,789	52
Мальта	високий	0,865	27
Польща	високий	0,814	44
Румунія	середній	0,770	78
Словацька Республіка	високий	0,825	40
Словенія	високий	0,861	29
Туреччина	середній	0,732	85
Угорщина	високий	0,817	43
Чеська Республіка	високий	0,843	34
Україна	середній	0,744	78
Для порівняння Російська Федерація	середній	0,771	62

Джерело: [8, р. 157].

Особливе значення мають такі чинники розвитку людського капіталу, як витрати на освіту та охорону здоров'я. Так, за рівнем державних та загальних витрат на освіту Україна в 1999 р. мала показники відповідно 3,6 та 4,4 % ВВП, тоді як у 1995 р. вони склали 5,4 та 5,9 % [див.: 4, с. 362]. У більшості країн-членів ЄС та кандидатів на членство тільки державні витрати на освіту складають: Німеччині – 4,8 %; Великій Британії – 5,3 %; Франції –

6,0 %; Фінляндії – 7,5 %; Данії – 8,1 %; Швеції – 8,3 %; Угорщині – 4,6 %; Словаччині – 5,0 %; Чеській Республіці – 5,1 %; Литві – 5,4 %; Словенії – 5,7 %; Латвії – 6,3 %; Естонії – 7,2 %; Польщі – 7,5 % ВВП [див.: 2, р. 70–72].

Державні і загальні витрати України на охорону здоров'я в 1999 р. дорівнювали відповідно 2,9 та 4,7 % ВВП, а в 1995 р. складали 4,7 та 5,9 % ВВП [див.: 4, с. 357]. А в ЄС–11 вони складають відповідно 6,6 та 8,9 %, у тому числі у Великій Британії – 5,9 % та 6,8 % ВВП; Австрії – 6,0 та 8,3 %; Нідерландах – 6,1 та 8,5 %; Данії – 6,7 та 8,0 %; Бельгії – 6,8 та 7,6 %; Франції – 7,1 та 9,6 %; Швеції – 7,2 та 8,6 %; Німеччині – 8,3 та 10,7 %; серед країн-кандидатів: в Угорщині – 4,1 та 6,4 %; Польщі – 4,2 та 5,9 %; Естонії – 5,1 та 6,4 %; Словаччині – 5,2 та 6,8 %; Чеській Республіці – 6,4 та 7,0 %; Словенії – 6,8 та 7,8 %; Литві – 7,2 та 8,3 % [див.: 2, р. 90–92].

Взаємозв'язок міжнародної інтеграційної стратегії та внутрішніх економічних перетворень в Україні. Участь країни в процесах міжнародної економічної інтеграції передбачає взаємопов'язаний розвиток в двох напрямках – до лібералізації руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили – з одного боку, та створення спільних економічних і політичних інститутів країн – з іншого. Причому на початкових етапах інтеграції, як правило, відчутно переважають лібералізаційні заходи (так звана “негативна інтеграція”), а на пізніших – заходи щодо розвитку спільних інститутів (так звана “позитивна інтеграція”). Однак ця логіка очевидно порушується у разі інтеграції економіки країни у вже розвинений міжнародний інтеграційний комплекс, яким, зокрема, виступає Європейський союз. У даному випадку зазначені вектори мають бути синхронізовані і реалізовані практично паралельно. Саме тому до нових країн-претендентів на членство в ЄС пред'являються такі високі вимоги передусім з точки зору інституційної готовності [див. 9].

Україна досягла певного прогресу на шляху економічної лібералізації, необхідної для інтеграції в структури ЄС. Так, рівень середньозваженого імпортного тарифу на промислові товари вже знизився до 5,48 %, а по повній номенклатурі товарів – до 7,14 відсотка. Це вже не відрізняється істотно від рівнів зовнішнього імпортного тарифу ЄС (3,2 % в цілому, у тому числі 0,5 % – на готові вироби) і загалом знаходиться на рівні вимог Світової організації торгівлі (за виключенням сфери сільськогосподарської та харчової продукції – 25,4 %).

Однак загальний рівень лібералізації в Україні істотно знижується через наявність обмежень нетарифного характеру, головними з яких виступають численні непрозорі і довільні бюрократичні процедури, пов'язані із зовнішньоекономічним регулюванням, обтяжлива система внутрішніх податків і зборів, недосконалість антимонопольного регулювання, що спотворює умови конкуренції на внутрішньому ринку України. Фактично ці обмеження є проявом загальної інституційної неадекватності української економіки з

точки зору критеріїв ефективної участі в системі світогосподарських зв'язків і міжнародних інтеграційних угрупованнях. Певний інтерес становлять при цьому оцінки провідних міжнародних організацій [див.: 10, р. 133–137]:

- За зведеним індикатором ЄБРР, що становить середню величину 8 показників структурних реформ у таких сферах, як приватизація і реструктуризація підприємств, ринкова лібералізація і конкуренція, реформи фінансового сектора, Україна в 1999 р. мала 2,4 при шкалі оцінок від 1 (централізована планова економіка) до 4+ (розвинена ринкова економіка); при цьому найбільші проблеми спостерігаються в таких сферах, як управління і реструктуризація підприємств, політика конкуренції, реформа банківського сектора та ринки цінних паперів і небанківські фінансові інституції (2,0). Для порівняння зазначимо, що зведений показник Угорщини становить 3,7, Естонії і Польщі – 3,5, Чеської Республіки – 3,4.

- За “індексом лібералізації” М. Де Мело (*M. De Melo*), С.Денізера (*C. Denizer*) і А.Гельба (*A. Gelb*), у 1997 р. Україна мала кумулятивний показник 2,55, тоді як, наприклад, Угорщина – 6,84; Польща – 6,81; Словенія – 6,77; Хорватія – 6,53; Чеська Республіка – 6,40 (навіть Росія – 4,32).

- За “індексом інституційної якості” Кауфмана–Крея–Зойдо–Лобатона (*D. Kaufmann–A. Kray–P. Zoido-Lobaton*) та Б.Ведер (*B. Weder*), який був складений для 1997–1998 рр. за 6 (Б.Ведер – за 5) агрегованими компонентами (всього понад 300 компонентів) і змінюється в межах від -25 до +25, при середньому показнику для розвинених країн 12,6, Україна мала середній показник -5,8 (-6,4 за індексом Ведер); при цьому Угорщина мала показники відповідно +8,7 та +8,0, Словенія +8,5 та +8,0, Польща +7,0 та +6,7, Чеська Республіка +6,8 та +6,6, Естонія +6,1 та +5,8.

При цьому за своєю “інституційною якістю” країни-члени ЄС та країни-претенденти групуються так, як показано в табл. 6.

За **рейтингом конкурентоспроможності**, який складається під егідою Всесвітнього економічного форуму [11] в Давосі (Швейцарія) Україна в 2000 р. посіла 56-е місце в світі серед 58 країн за індексом “поточної конкурентоспроможності” (*current competitiveness*)¹⁰ та 57-е – серед 59 країн, для яких складається індекс “динамічної конкурентоспроможності” (*growth competitiveness*)¹¹. А за індексом конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту (*International Institute for Management*

¹⁰ 6 з 14 країн – членів ЄС, що класифікувалися за цим індексом, входять до провідної “десятки”, а 9 – до 20 країн з найвищим рівнем індексу; найконкурентоспроможніші з країн-кандидатів – Туреччина та Угорщина – посідають відповідно 29-е та 32-е місця.

¹¹ 5 з 15 країн – членів ЄС за цим індексом входять до першої “десятки”, а 10 – до провідної “двадцятки”; найбільш конкурентоспроможні з країн-кандидатів – Угорщина та Чеська Республіка – посідають відповідно 26-е та 32-е місця.

Development) в Лозанні (Швейцарія) [12], Україна станом на травень 2000 р. взагалі не потрапила до переліку 47 країн, що були кваліфіковані¹².

Таблиця 6

Ранжування країн за показниками “інституційної якості”

Вища квінтіль*	Друга квінтіль	Третя квінтіль	Четверта квінтіль	Нижча квінтіль
Країни-члени ЄС, крім Греції	Греція	Болгарія	Росія	
Кіпр	Естонія	Румунія	Україна	
Мальта	Латвія		Туреччина	
Словенія	Литва			
Угорщина	Польща			
	Словацька Республіка			
	Чеська Республіка			

*П’ята частина від загальної кількості країн.

Джерело: [10, р. 111].

Особливої уваги заслуговують низькі показники України за новим “індексом творення” (*creativity index*), що узагальнює два інших суб-індекси: “індекс технології” (*technology index*) та “індекс умов нового бізнесу”¹³. Адже ці показники, по суті, характеризують майбутню конкурентоспроможність країни. Україна посідає за “індексом творення” 55-е місце серед 59 країн, таке ж місце за “індексом технології”, а за “індексом умов нового бізнесу” – 53-е місце. Характерно, що і за “індексом творення” 6 країн-членів ЄС входять до провідної “десятки”, а 9 – до першої “двадцятки” (табл. 7).

Таблиця 7

Порівняння країн-членів ЄС, окремих країн-кандидатів та України за рівнем конкурентоспроможності на основі “індексу творення”

Країни	Індекс творення	Індекс технології	Індекс умов нового бізнесу
Європейський союз*	0,85 (-0,07/1,73)	1,09 (-0,04/2,02)	0,61 (-0,39/1,51)
Угорщина	0,66	1,06	0,27
Польща	0,56	1,14	-0,01
Туреччина	0,44	0,65	0,23
Чеська Республіка	-0,15	0,38	-0,69
Словацька Республіка	-0,29	-0,08	-0,50
Україна	-1,21	-0,93	-1,48
Болгарія	-1,43	-0,94	-1,92

* Середньоарифметичний показник, в дужках – мінімальний і максимальний показники.

Джерело: [11, р. 30–33].

¹² При цьому 6 країн-членів ЄС з 15 входять до першої “десятки” країн, а 11 – до 20 країн з найвищим рівнем індексу конкурентоспроможності; найбільш конкурентоспроможна з країн-претендентів – Угорщина – посідає 27-е місце.

¹³ Цей індекс вперше був запроваджений з 2000 р. Е.Ворнером (A. Warner).

Враховуючи умовність наведених показників, індексів і рейтингів, слід визнати, що в цілому існування таких низьких оцінок свідчить про істотну несумісність України з Європейським союзом за інституційними ознаками та критеріями конкурентоспроможності. Без вжиття енергійних заходів щодо прискорення інституційних перетворень в країні її міжнародна інтеграційна стратегія перетвориться на голу декларацію.

При цьому завдання інституційної адаптації України до стандартів ЄС є різними за рівнем комплексності (табл. 8). Найбільш різноплановими є проблеми в таких сферах, як судова система, суспільна інформованість, статистика, соціальний захист, регіональне співробітництво, охорона довкілля, охорона здоров'я, правосуддя та внутрішні справи. Досить складними вони постають і в сферах державних закупівель, стандартизації та оцінки відповідності, конкуренції, інновацій, інформаційного суспільства.

Таблиця 8

Загальна характеристика інституційних потреб
Програми інтеграції України до ЄС

Розділ Програми	Вид потреб						
	організаційно-методичне забезпечення	нові органи	кадри	інформаційне забезпечення	удосконалення розподілу компетенцій	технічна/технологічна база	інфраструктура
3. Судова система	+	+	+	+		+	
4.1.2. Виконання зобов'язань перед Радою Європи					+		
4.2. Економічні, соціальні та культурні права		+					
4.3. Захист інформації про особу		+			+		
4.4. Суспільна інформованість	+	+	+	+	+	+	+
6.1.1. Державні закупівлі		+	+	+		+	
6.1.2. Державна допомога		+	+		+		
6.1.3. Захист прав інтелектуальної власності			+				
6.1.4. Бухгалтерський облік та аудит	+						
6.2. Вільний рух товарів			+				
6.2.2. Стандартизація та оцінка відповідності	+	+	+	+			
6.3. Вільний рух капіталу							+
6.4. Вільний рух послуг	+			+	+		
6.5. Вільне пересування осіб	+						
6.6. Конкуренція		+	+	+	+		
6.7. Приватизація		+					
7.2 Статистика	+		+	+	+	+	

Продовження табл. 8

Розділ Програми	Вид потреб						
	організаційно-методичне забезпечення	нові органи	кадри	інформаційне забезпечення	удосконалення розподілу компетенцій	технічна/технологічна база	інфраструктура
7.3. Оподаткування		+		+			
8. Секторальна політика							
8.1. Промисловість					+		+
8.2. Сільське господарство			+	+		+	
8.3. Енергетика					+	+	
9. Соціальне наближення							
9.1.1. Зайнятість	+	+					
9.1.2. Соціальні гарантії	+		+		+		
9.1.3. Соціальний захист	+	+	+	+	+		
10.1. Регіональна політика та наближення	+	+			+		
10.2. Регіональне співробітництво	+	***			+	+	+
11.1. Охорона довкілля	+	+	+	+	+	+	+
11.2. Захист прав споживачів			+	+			
11.3. Охорона здоров'я	+	+	+	+	+	+	
12. Інновації	+	***		+		+	
13. Інформаційне суспільство	+	+		+		+	
14. Освіта, навчання та молодь			+				
15. Правосуддя та внутрішні справи	+	+	+	+	+	+	+

* Недержавні органи.

**Включаючи недержавні органи.

Джерело: [13].

Пріоритети євроінтеграційного курсу України. Україна за досягнутим у цілому рівнем економічного розвитку на сьогодні не готова бути активним учасником найбільш зрілих форм міжнародних інтеграційних процесів у найбільш розвинених геоекономічних сегментах. За таких умов *форсування входження країни в глобальні світогосподарські структури та, особливо, в структури Європейського союзу не виглядає реальним підходом.* Отже, має йтися про об'єктивно *еволюційний, поступовий* характер такого входження.

Водночас Україна може значно прискорити створення передумов для ефективної міжнародної інтеграції її економіки через концентрацію ресурсів на тих сегментах економічної структури, які визначають майбутнє світової економіки і дають можливість реалізації не наздогоняючого, а випереджаючого розвитку. Це висуває на перший план такі види економічної політики

держави, як **науково-технічна, інноваційна, освітня та інформаційна**¹⁴. У цих сферах необхідно встановити **гарантовані мінімально допустимі рівні бюджетних витрат відносно ВВП**, виходячи з досягнутого їх рівня в провідних країнах світу (а не міркувань поточного балансування державного бюджету).

Для об'єктивно можливого прискорення процесу формування інституційної готовності України до міжнародної економічної інтеграції необхідно, щоб саме **інституційна** політика на її нинішньому етапі розвитку стала наріжним каменем філософії державного управління. Така політика має орієнтуватися передусім на створення як державних, так і суто ринкових інститутів, що сприяють генерації та розповсюдженню інновацій та формуванню визначального фактора сучасної конкурентоспроможності – людського капіталу; вона повинна бути спрямована на створення рівноправних умов для підвищення міжнародної конкурентоспроможності українських фірм і компаній у відкритому конкурентному середовищі.

Необхідно зрозуміти, що в Україні немає ресурсів для забезпечення економічного ривку по всіх галузях економічного комплексу країни. Тому нагальним завданням є забезпечення **прискореного розвитку передусім в ряді профільних науко- і техноємних галузей** (аерокосмічна, виробництво нових матеріалів, окремі виробництва у фармацевтичній, електронній та електротехнічній промисловості), **які вже здатні до ефективної міжнародної конкуренції**, отже – стати “локомотивами” високотехнологічного зростання.

Для прискорення процесу створення умов для ефективної міжнародної інтеграції необхідно здійснювати курс на гармонізацію українського законодавства із правовою системою ЄС та глобальними нормами економічного регулювання. У цьому аспекті слід подбати про створення **ефективного механізму обов'язкової експертизи проектів правових актів, які вносяться у Верховну Раду, в Адміністрацію Президента та Кабінет Міністрів України, на предмет їх співвідношення з чинними нормами глобального та європейського економічного регулювання**. Разом з тим, правові форми країн з розвиненими ринковими системами не можуть бути – без шкоди для економіки України – водночас перенесені на український ґрунт. Має йтися не про механічне копіювання, а про процес наближення системи українського законодавства до системи міжнародних норм і правил.

¹⁴ Не можна не погодитися з російським дослідником міжнародних інтеграційних процесів Ю.Шишковим [див.: 14, с. 42], який наголошує, що в умовах глобалізації “...успіх боротьби за ринки високотехнологічних товарів і послуг багато в чому визначається боротьбою за залучення до виконання національних НДДКР фінансових і кадрових ресурсів, як вітчизняних, так і іноземних. Це по-новому ставить проблеми розвитку загальної і вищої освіти, інформаційних послуг, створення сприятливих фіскальних та інших умов для НДДКР, включаючи, природно, й рівень оплати праці фахівців у цій галузі. Те, що завжди вважалося суто внутрішньою справою кожної країни і здавалося дуже далеким від конкуренції на світовому ринку, стає невід'ємною частиною гео економічної стратегії кожної європейської країни та ЄС у цілому”.

Стратегія інтеграції України в структури Європейського союзу – комплексна соціально-економічна, політична, правова, ментально-ідеологічна проблема. Її реалізація об'єктивно потребує **розширення соціальної і політичної бази підтримки євроінтеграційного курсу**. Це зумовлює необхідність створення недержавних інститутів сприяння євроінтеграційному розвитку на рівні об'єднань підприємців, профспілкових, громадських організацій, творчих спілок. Необхідно використовувати механізми активного залучення регіонів України до формування і реалізації політики інтеграції в структури ЄС.

І, нарешті, здійснення інтеграційних заходів потребує **механізмів цільового фінансування адаптації України до міжнародних стандартів**, що має бути багатоканальним і закладатися як у державних, так і в місцевих бюджетах, позабюджетних фондах, сприяти залученню коштів вітчизняних підприємців.

Література

1. *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу* / Затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 // Урядовий кур'єр. – 1998. – 18 червня.
2. *The World Bank. World Development Indicators 2000*. – Washington, D.C., 2000. – 389 p.
3. *Treaty of Nice Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (2001/ C 80/ 01)* // Official Journal of the European Communities. – 10.03.2001. – 87 p.
4. *Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році*. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001. – 404 с.
5. *Eurostatistics: Data for Short-term Economic Analysis. Monthly 1/2000*. – Brussels: European Communities, 2000. – p. 108, 110.
6. *World Investment Report 2000*. – New York and Geneva: United Nations, 2000. – 590 p.
7. *Бураковський І., Білецький В. Шлях України до Європейського союзу: погляд з України*. – К.: Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, 1999. – Квітень. – 78 с.
8. *UNDP. Human Development Report 2000*. – <http://www.undp.org/hdro>
9. *Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union*. – <http://europa.eu.int/comm/enlargement/agenda>
10. *International Monetary Fund. World Economic Outlook. October 2000*. – Washington, D.C., 2000. – 282 p.
11. *The Global Competitiveness Report 2000* / Michael E. Porter, Jeffrey D. Sachs, Andrew M. Warner and others. – Oxford University Press in cooperation with Harvard University, 2000. – 336 p.
12. *The World Competitiveness Yearbook – 2000*. – <http://www.imd.ch/wcy/wcy.cfm>
13. *Програма інтеграції України до Європейського союзу*. Затверджена Указом Президента України 14 вересня 2000 р. № 1072/2000. – 338 с.
14. *Шишков Ю. Европа и процессы глобализации экономики // Современная Европа*. – 2000. – № 1. – С. 32–47.